

Hur har det gått?

En halvtidsrapport om Högskoleverkets kvalitetsgranskningar 2001–2003

Hur har det gått?

En halvtidsrapport om Högskoleverkets kvalitetsgranskningar 2001–2003

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Hur har det gått?

En halvtidsrapport om Högskoleverkets kvalitetsgranskningar 2001–2003

Utgiven av Högskoleverket 2004

Högskoleverkets rapportserie 2004:12 R

ISSN 1400-948X

Innehåll: Högskoleverket, utvärderingsavdelningen, Britta Lövgren,
Ragnhild Nitzler, Staffan Wahlén

Form: Högskoleverkets informationsavdelning, Alexander Florencio

Repro: Prinfo Alfredssons

Tryck: Davidsons Tryckeri AB, Växjö, april 2004

Tryckt på miljömärkt papper

Innehållsförteckning

Förord »	4
Sammanfattning »	6
Tillbakablick »	8
Det svenska utvärderingssystemet i europeisk belysning »	12
Varför utvärdering?	13
Europeiskt samarbete	13
Kvalitetssäkring i några andra länder	14
Vad utmärker Sverige?	16
Ämnes- och programutvärderingarna 2003 »	18
Vad visar utvärderingsrapporterna?	19
Ämnes- och programutvärderingarna 2001–2003 – en halvtidsrapport »	26
Förväntningar och iakttagelser	27
Utländska bedömare om svenska utbildningar	32
Arbetslivsperspektivet	34
Kvalitetssäkring av arbetet med ämnes- och programutvärderingarna	35
Bedömarna	36
Fortsättning följer »	38
Referenser »	40

Förord »

Tre år har gått sedan Högskoleverkets nationella ämnes- och programutvärderingar startade. Under sex år ska samtliga utbildningar som leder till generell examen eller yrkesexamen sättas under lupp. I den här halvtidsrapporten vill vi sammanfatta arbetet med utvärderingarna åren 2001–2003 – vad vi har sett och hur arbetet har utvecklats och kvalitetssäkrats. Vi vill också peka framåt varvid inte minst den internationella utvecklingen inom högre utbildning är av avgörande betydelse.

Sammantaget har ett imponerande arbete genomförts inom ramen för kvalitetsgranskningssystemet. Närmare 700 utbildningar har granskats under de tre åren. Fler än 300 bedömare har deltagit. Till detta kommer alla medverkande från lärosätena – lärare, studenter, doktorander, kvalitetsansvariga och ledningar för lärosätena, förutom Högskoleverkets medarbetare.

Många av de generella intryck som vi redovisat i tidigare års sammanfattningar av utvärderingarnas resultat gäller även för 2003 års utvärderingar. Det är bristen på ekonomiska resurser, lärarnas ansträngda arbetssituation, ett många gånger

lågt antal undervisningstimmar, varierande villkor för doktorander och många små utbildningsmiljöer. Dessa resultat gör att de uppmaningar vi tidigare riktat till såväl lärosäten som till regering står sig även nu: att i ökad utsträckning profilera, samverka och koncentrera.

Den internationella utvecklingen blir allt viktigare för svensk högre utbildning. Inte minst driver Bologna-processen på utvecklingen. Vi hoppas att den sammanfattande analys och de utblickar som här ges ska bidra till en fortsatt diskussion av kvaliteten i svensk högre utbildning även i ett internationellt perspektiv.

Denna rapport är en del av redovisningen till regeringen enligt Högskoleverkets regleringsbrev och har diskuterats i verkets styrelse.

SIGBRIT FRANKE

UNIVERSITETSKANSLER

Sammanfattning »

Svensk högre utbildning håller generellt sett god kvalitet. Det visar denna rapport som analyserar tre år av Högskoleverkets utvärderingar av program och ämnen. De utvärderade utbildningarna står sig också väl i ett internationellt perspektiv enligt de utländska bedömarna.

Ett antal problem som återkommande uppmärksammas i utvärderingarna hänger samman med bristande ekonomiska resurser och många gånger alltför små forskningsmiljöer. De generella rekommendationerna är profilering, samverkan och koncentration för att ytterligare höja kvaliteten. Av de ca 700 grund- och forskarutbildningar som har granskats, har examensrätten ifrågasatts i 69 fall. Dessa utbildningar har inte nått upp till en miniminivå för högskolemässighet. Ett ifrågasättande av examensrätten är en kraftfull åtgärd för att driva på kvalitetsutvecklingen. De förbättringar lärosätena har vidtagit vid ett ifrågasättande har inneburit att Högskoleverket hittills inte behövt dra in någon examensrätt.

Kvalitetssäkringsfrågorna blir allt viktigare i ett internationellt sammanhang. En internationell utblick visar att det svenska utvärderingssystemet står sig väl. Det är ett mycket ambitiöst system med en heltäckande granskning av samtliga ämnen och yrkesexamina. I inget annat land genomförs en

bedömning där en och samma bedömargrupp granskar all grund- och forskarutbildning i ett ämne vid samtliga universitet och högskolor.

Utvärderingarna har genom de tre åren berört ett mycket stort antal personer inom den högre utbildningen. Förutom att lärare, studenter och institutions-, fakultets- och lärosätesledning har varit engagerade, har 330 bedömare medverkat. Ca 60 procent av de ämnessakkunniga har kommit från något annat land än Sverige.

I rapporten redogörs också specifikt för 2003 års utvärderingar. Under detta år har ca 200 olika granskningar genomförts av grund- och forskarutbildning i facköversättning, kulturvetenskap, socialantropologi, etnologi, sociologi och relaterade ämnen, data- och systemvetenskap/informatik, psykologi och psykologexamen, geovetenskap, agrara utbildningar samt orientaliska språk. Bedömningarna har i stort varit positiva.

Under året har också en uppföljning av en utvärdering av lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande och mångfald genomförts. Den visar att förhållandena vid universitet och högskolor har förbättrats väsentligt, framför allt vad gäller aspekten social och etnisk mångfald.

Tillbakablick »

Hur står det egentligen till med kvaliteten i den högre utbildningen? Hur står sig svenska utbildningar internationellt? Detta är frågor som många gånger har ställts till Högskoleverket under årens lopp. Idag, liksom tidigare, måste frågorna ses i ljuset av vilken kvalitet det är fråga om, i vilket sammanhang diskussionen förs och för vem den äger giltighet – är det t.ex. för studenter, institutionsföreträdare eller politiker. Detta självklara faktum är lätt att bortse ifrån när den högre utbildningens både förtjänster och tillkortakommanden debatteras. Det finns naturligtvis inga enkla svar på dessa frågor. Högskoleverkets utvärderingar försöker belysa kvaliteten utifrån olika syften och perspektiv.

Vilka krav och behov har då Högskoleverket försökt att tillgodose?

Högskoleverket har sedan 1995 genomfört utvärderingar av i huvudsak fyra slag:

- Examensrättsprövningar, dvs. prövningar av rätt för lärosäten att utfärda generella examina och yrkesexamina, prövningar av vetenskapsområden samt rätt för ett lärosäte att benämnas universitet.
- Kvalitetsarbetsbedömningar på lärosätetsnivå.
- Nationella utvärderingar av enskilda kvalitetsaspekter.
- Nationella ämnes- och programutvärderingar av utbildningar som leder till generella examina och yrkesexamina.

Samtliga bedömningar har grundats på ett underlag i form av antingen en ansökan eller en självvärdering. Själva granskningen har utförts av särskilt tillsatta sakkunniga.

Examensrättsprövningarna, som startades redan 1993 av dåvarande Kanslersämbetet, kan ses mot bakgrund av utbyggnaden av de regionala högskolorna som initialt tilldelades begränsad examensrätt. Fram till dags dato har prövningarna

med sin ackrediteringsliknande form varit en mycket omfattande verksamhet och den externa granskningen har omvittnat bidragit till högskolornas utveckling och legitimitet. Ca 600 ansökningar om examensrätt från såväl statliga högskolor som enskilda utbildningsanordnare har prövats. Av dessa har ca en fjärdedel avslagits. Utvecklingen av högskolorna har lett till att fler ansökt om rätt till ett vetenskapsområde, vilket regeringen beslutar om efter prövning/kvalitetsgranskning av Högskoleverket.

Den kvalitet som bedöms i prövningarna inriktas på ett lärosätes förutsättningar att bedriva och genomföra utbildningar på en viss nivå, t.ex. magisterutbildning i ett visst ämne alternativt forskarutbildning inom ett helt vetenskapsområde.

Examensrättsprövningarna har fyllt och fyller en viktig legitimerande funktion, vilket varit särskilt viktigt i uppbyggnaden av de regionala högskolorna.

Högskoleverkets prövningar av vetenskapsområden för att erhålla universitetsstatus har i vissa fall lett till politiska ställningstaganden som gått emot verkets förslag. Det är naturligtvis inte bra för kvalitetsgranskningarnas legitimitet att så sker.

Kvalitetsarbetsbedömningarna, som riktar sig till ledningarna för lärosätena, startade 1995 och har genomförts i två omgångar. Dessa granskningar kan ses som ett svar på det ökade ansvar som lärosätena vid denna tid fick för sin egen interna kvalitetssäkring och kvalitetsutveckling. Granskningarna har inte i första hand fokuserat kvaliteten i verksamheten utan snarare de åtgärder, strategier, metoder och system som högskolan bygger upp för att garantera och utveckla sin kvalitet. Tanken var att en sådan granskning främst skulle bidra till att främja det interna kvalitetsarbetet.

Efter två bedömningsomgångar konstaterades att kvalitetsarbetsbedömningarna, trots många lärosätens ambitiöst

bedrivna kvalitetsarbete, fick ett begränsat genomslag på kvalitetsutvecklingen på institutionsnivå.¹ Högskoleverket beslöt i det läget, efter samråd med regeringen, att låta kvalitetsarbetsgranskningarna vila under en period. Tilläggas kan att dessa rönt en hel del internationell uppmärksamhet från forskare och lärosätesföreträdare som ett gott exempel på en modell som tagit stor hänsyn till lärosätenas särart och önskemål. De som varit kritiska har däremot haft svårt att förstå poängen med ansatsen framför allt för att den inte uppfattas ge några besked om kvaliteten i verksamheten.

Kvalitetsarbetsgranskningarna fyllde en viktig funktion när de infördes vid övergången till ett decentraliserat utbildningssystem. Granskningarna har bidragit till ökad medvetenhet om kvalitetsfrågor på ledningsnivå inom lärosätena och på så sätt drivit på utvecklingen.

Högskoleverket genomförde år 1999 en första **utvärdering av vissa centrala kvalitetsaspekter**. Den gällde lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald.² Utvärderingen möjliggjorde vissa jämförelser lärosätena emellan. Det var också viktigt att lyfta fram goda exempel som kunde inspirera andra lärosäten i deras fortsatta arbete med kvalitetsaspekterna i fråga. Utvärderingen kan också ses som ett sätt att bemöta den förenklade rankingsdebatt som pågick vid den tiden. Högskoleverket tog avstånd från jämförelser i form av rankning av hela lärosäten. Där emot ansåg verket att resultatet av arbetet med vissa kvalitetsaspekter kunde jämföras.

År 2001 fick Högskoleverket i uppdrag att utvärdera all grund- och forskarutbildning under en sexårsperiod. Krav hade väckts på att också universiteten skulle omfattas av en kvalitetsgranskning motsvarande högskolornas examensrättsprövningar. Ett ökat studentinflytande och ökad internationalisering av den högre utbildningen bidrog till kvalitetsgranskningssystemets tillkomst. Med **utvärderingar på ämnes- och programnivå** skulle kvalitetsarbetet dessutom kunna få genomslag inte bara på ledningsnivå utan föras ut i hela verksamheten. Utvärderingarna, som avser ämnen och yrkesexamina, förutsattes vidare bidra med information till presumtiva studenter och till förbättring och utveckling av utbildningarna. En viktig poäng med en ämnes- eller programutvärdering är att samtliga utbildningar i landet ingår i samma utvärdering. En annan poäng är att utvärderingarna tillåter vissa jämförelser mellan lärosätena. En viktig kvalitetsdrivande aspekt är dessutom att Högskoleverket har rätten att, om kvaliteten i en utbildning är otillräcklig, ifrågasätta och om nödvändigt dra in examensrätten för examina inom grundutbildningen.

Högskoleverket har nu hunnit halvvägs i ämnes- och programutvärderingarna, genomförandet av 2004 års utvärderingar pågår, planeringen för 2005 har påbörjats och uppföljningar av utvärderingar publicerade 2001 genomförs under detta år.

---

1. Wahlén, S., (2004), Does national quality monitoring make a difference? In: Quality in Higher Education.

2. Se rapporterna Lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald (Högskoleverkets rapportserie 2000:8 R) och Goda exempel. Hur universitet och högskolor kan arbeta med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald (Högskoleverkets rapportserie 2000:9 R).

**Det svenska
utvärderingssystemet i
europeisk belysning »**

Varför utvärdering?

Det finns idag olika former av nationell utvärdering av högre utbildning i de flesta europeiska länder och i en lång rad länder i andra världsdelar. Utvecklingen har gått snabbt. Sverige började förhållandevis tidigt i och med introduktionen av kvalitetsarbetsbedömningarna 1995. Av de västeuropeiska länderna hade då bara Frankrike, Storbritannien, Nederländerna och Danmark utvecklat heltäckande system för kvalitetsbedömningar med olika omfattning och inriktning.

Det finns flera skäl till denna utveckling. I ett stort antal länder övergick man från regelstyrning till mål- och resultatstyrning, vilket ledde till decentralisering av beslutsfattande och ett samtidigt behov för statsmakterna att kunna kontrollera verksamhetens resultat. Den kraftiga utbyggnaden av den högre utbildningen medförde en oro för att kvaliteten skulle sjunka. Det gällde då att dels kunna kontrollera hur kvaliteten utvecklades, dels kunna stimulera till förbättringar. Naturligtvis låg också i detta en önskan att kunna avgöra om staten och medborgarna får valuta för de skattepengar som går till universitet och högskolor. I flera syd- och östeuropeiska länder har den snabba utbyggnaden av privata högskolor lett till behovet av att kunna kontrollera kvaliteten. Det är då fråga om ackreditering eller godkännande av den utbildning som erbjuds.

Den snabba förändringen av examenssystemen i hela Europa till följd av den s.k. Bolognaprocessen driver idag ytterligare på utvecklingen.³ Bachelor- och masterexamina har utvecklats eller utvecklas nu bl.a. i Danmark, Frankrike, Italien,

Nederländerna, Norge, Tyskland, Schweiz, Spanien, Österrike och flera av de nya EU-länderna. I flera av dessa länder måste varje lärosäte få de nya examina godkända (ackrediterade).

Europeiskt samarbete

Högskoleverket deltar i det europeiska samarbetet om utvärdering av högre utbildning inom ramen för ENQA (The European Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education).⁴ Detta nätverk består nu av ca 40 medlemsorganisationer. ENQA har fått en väsentlig roll i Bolognaprocessen genom att utbildningsministrarna i de länder som har anslutit sig till den ser kvalitetssäkring som en viktig del i utvecklingen av högre utbildning i Europa. Vid det möte med utbildningsministrarna som ägde rum i Berlin 2003 enades man om att ge ENQA ett särskilt uppdrag att utveckla ömsesidigt accepterade kriterier och metoder för kvalitetssäkring. Målet är att de anslutna länderna redan vid nästa möte med ministrarna år 2005 i Bergen ska ha utvecklat system som bl.a. innehåller:

- Utvärdering av program/ämnen eller lärosäten, varvid denna bygger på självvärdering, extern bedömning, studentmedverkan och offentliga rapporter.
- Ett system för ackreditering, certifiering eller liknande.
- Medverkan av internationella bedömare och samverkan mellan länder.

Sverige uppfyller sedan länge dessa krav.

---

3. Bolognaprocessen är en gemensam angelägenhet för högre utbildning i Europa och inleddes vid ett möte med ett stort antal europeiska länder i Bologna. Syftet är att länderna ska göra gemensamma insatser för att europeisk högre utbildning ska bli internationellt än mer konkurrenskraftig. Detta ska åstadkommas bl.a. genom att införa ett system för jämförbara examina (bachelor och master), ett gemensamt poäng- och betygssystem (European Credit Transfer System, ECTS) för studenternas arbetsinsats, större rörlighet inom Europa för studenter och lärare och ett stöd för den europeiska dimensionen i den högre utbildningen. Ett viktigt inslag är också samverkan i fråga om kvalitetssäkring.

4. Webbplats: www.enqa.net

Högskoleverket är representerat i grupper som inrättats av ENQA för att utarbeta underlag för beslut i Bergen. Ett nära samarbete finns också mellan de nordiska nationella kvalitets-säkringsorganisationerna. Årligen genomförs gemensamma projekt.

Kvalitetssäkring i några andra länder

De modeller som tillämpas för utvärdering växlar.⁵ Många länder i Europa har under den senaste tioårsperioden genomfört större eller mindre förändringar till följd av införande av nya examenssystem eller för att belysa olika delar av det högre utbildningsväsendet. Nedan följer några exempel från länder med längre eller kortare erfarenhet.

Danmark

Det danska Evalueringscentret genomförde mellan 1992 och 1998 ett sjuårigt program för utvärdering av samtliga ämnen och program vid alla universitet och högskolor. Det innehöll självvärderingar av institutionerna, platsbesök av en bedömar-grupp som bestod av utländska, framför allt skandinaviska, och danska experter samt avnämare. Avnämarperspektivet var mycket tydligt. Bland annat gjordes omfattande avnämarnundersökningar genom enkäter till nuvarande och förutvarande studenter i ämnet samt till arbetsgivare. Utvärderingsresultatet presenterades i en offentlig rapport, vars innehåll diskuterades med institutionerna vid en konferens före publiceringen.

Danmarks Evalueringsinstitut (EVA)⁶ etablerades 1999 och Evalueringscentret integrerades i den nya organisationen.

Den har ett betydligt större mandat än Evalueringscentret, nämligen att ansvara för utvärdering av hela det danska utbildningsväsendet, från skolans lågstadium till och med universitetens grundutbildning. Dock har EVA inget mandat beträffande forskarutbildningen.

Idag genomförs ämnes- och programutvärderingar i en andra omgång på ett liknande sätt som tidigare, samtidigt som man utvecklar lärosätesbedömningar och utvärderingar på fakultetsnivå. Därutöver ackrediterar EVA professionsutbildningar på bachelornivå.

Det ska slutligen tilläggas att EVA har ett uppdrag att sprida information och kunskap om metoder för utvärdering inom utbildningsväsendet, ett uppdrag som man också hade tidigare inom Evalueringscentret.

Finland

The Finnish Higher Education Evaluation Council (Finheec)⁷ startade sin verksamhet 1995 och har mer diversifierade uppgifter än många andra liknande organisationer. Det är en fristående enhet under undervisningsministeriet, som har till huvudsyfte att genomföra utvärdering för erkännande av yrkeshögskolor och utvärderingar av både ämnen och, framför allt, hela lärosäten, ofta med särskild inriktning. Ett exempel på detta senare är betydelsen av den högre utbildningen inom en region i Finland. Därutöver har rådet till uppgift att genom en särskild nämnd ackreditera vissa yrkesutbildningar (specialiseringsstudier) på grundval av utvärdering av en expertgrupp.

---

5. En omfattande genomgång av metodik i utvärdering av högre utbildning i Europa finns i rapporten *Quality Procedures in European Higher Education* (2003). ENQA Occasional Papers 5. Den är tillgänglig på ENQA:s webbplats.

6. Webbplats: www.eva.dk

7. Webbplats: www.finheec.fi

Finheec följer normalt den gängse modellen med självvärdering, bedömning av kollegor samt en offentlig rapport, men är öppet i sitt val av metoder.

Finheec har också till uppgift att stödja lärosätena i utvärderingsfrågor. Det sker i form av utbildning och rådgivning.

I Finland kan institutioner och andra enheter ansöka om att utses till ”centres of excellence” för särskilda insatser inom grundutbildningen vid universitet, yrkeshögskolor och vuxenutbildning. Finheec står för nominering, regeringen fattar beslut och tilldelar ett särskilt anslag till det lärosäte där institutionen/enheten finns.⁸

Norge

I samband med införandet av bachelor- och masterexamina vid norska universitet och högskolor 2003 etablerades en ny modell för kvalitetssäkring av högre utbildning. Den inriktas huvudsakligen på lärosätetsnivå och bygger på ackreditering. Ansvarig för genomförandet är Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT)⁹.

Samtliga statliga universitet och högskolor ska mellan 2004 och 2008 genomgå en utvärdering av kvalitetssäkringssystemet på lärosätetsnivå. En förnyad evaluering ska ske vart femte år. De som inte bedöms ha acceptabla mekanismer förlorar rätten att utveckla nya kurser och program. För att få tillbaka denna rätt måste de ansöka om en ny utvärdering.

Likasa måste högskolor som vill ge masterutbildning eller forskarutbildning genomgå en ackreditering av det ämne som avses. Det är slutligen också möjligt för en privat högskola att ansöka om status som ackrediterad högskola, vetenskaplig

högskola eller som universitet. För detta krävs dels en utvärdering av högskolans eget kvalitetssäkringssystem, dels en utvärdering av dess ämnesmässiga förutsättningar. Också statliga högskolor kan ansöka om status som vetenskaplig högskola eller universitet.

Lärosätesbedömningarna bygger på expertbedömning och resulterar i en offentlig rapport. Det förekommer ingen självvärdering, då det krävs av kvalitetssäkringssystemet att det producerar dokumentation som är tillräcklig för utvärderingen. Lärosätet förutsätts dock lämna in en beskrivning av sitt system vilken jämte platsbesök används som underlag för bedömning.

Storbritannien

Storbritannien är det land som, på gott och ont, haft och fortfarande har den största omfattningen av utvärdering av alla i Europa. Där förekommer regelbunden utvärdering av forskning, vilken är knuten till resurstilldelning. Vidare utvärderas grundutbildning, idag huvudsakligen på lärosätetsnivå av the Quality Assurance Agency for Higher Education (QAA)¹⁰. Dessutom förekommer ackreditering genom yrkesorganisationer av många yrkesinriktade utbildningar, t.ex. ingenjörsutbildningar.

Efter stark kritik från universiteten för omfattningen och den inträngande modellen för utvärdering av grundutbildning introducerades för drygt ett år sedan en ny metod i England. Den planeras i sexårscykler och bygger på bedömningar av lärosätets kvalitetssäkringssystem med fyra till fem specialundersökningar på institutionsnivå för att få en uppfattning

---

8. Sedan länge kan institutioner vid universiteten ansöka om att utnämnas till ”Centre of Excellence” för forskning. Det är då Finlands Akademi som står för nomineringen.

9. Webbplats: www.nokut.no

10. Webbplats: www.qaa.ac.uk

om vilken effekt systemet har på kvaliteten i utbildningen.

Framför allt granskar man:

- Den interna kvalitetssäkringen av ämnen och program.
- Vilka krav som ställs på studenterna och om de uppnås.
- Kvalitetssäkring av lärarna (anställningsprocesser, kursvärdering, befordran).

Alla lärosäten ska vidare publicera information om resultat och kvalitet i sina utbildningar enligt en modell som universitet och QAA enats om. Utgångspunkter för bedömningarna är förutom självvärdering och platsbesök också en ”Code of Practice” som innehåller föreskrifter för hur lärosätena ska hantera allt från frågor om studenter med särskilda behov till frågor om information och studievägledning.

Bedömningen utmynnar i en offentlig rapport där det konstateras att QAA har antingen fullt förtroende för kvalitetssäkringssystemet, begränsat förtroende eller inget förtroende. Några direkta sanktioner förekommer dock inte.

Reflektioner

Systematiska utvärderingar av högre utbildning görs i de allra flesta europeiska länder. De exempel som presenterats ovan visar att det trots gemensamma utgångspunkter finns olika tonvikt och dessutom skillnader i genomförande. Inriktningen förändras också genom åren. Länder som haft en tyngdpunkt i ämnen och program genomför nu i större utsträckning lärosätesbedömningar. För Sveriges del kan det för framtiden vara väsentligt att fundera över några av nedanstående särdrag.

Avnämarnas roll är viktig. Danmark har valt att göra särskilda undersökningar om arbetsgivares och studenters syn på utbildningar. Det finns delade meningar om värdet av sådana undersökningar i förhållande till kostnaderna. Emellertid bör

Sverige i framtiden beakta avnämarperspektivet mer än vad som nu görs. Likaså kan tanken att utvärdera andra nivåer än lärosäte och ämne/program, såsom sker i Danmark, övervägas.

De finska ”centres of excellence” framstår som en utvecklingsinsats värd att studera närmare. Likaså är Norges modell för sanktioner för lärosäten som inte uppfyller kraven för kvalitetssäkring av sina utbildningar intressant.

Slutligen bör den kombination av lärosätes- och ämnesutvärderingar som nyligen utvecklats i Storbritannien undersökas med tanke på utvecklingen av vårt eget system för utvärdering av den högre utbildningen.

Vad utmärker Sverige?

På många sätt överensstämmer utgångspunkter och process för utvärdering i Sverige med dem i andra europeiska länder. Syftena är i stort desamma: utveckling, information och kontroll.¹¹ Såväl lärosätesbedömningar som ämnes- och programutvärderingar, ackreditering och benchmarking förekommer.

I Sverige vilar ansvaret för utvärderingar, liksom i många andra länder, på en av statsmakterna och lärosätena oberoende utvärderingsorganisation. Gemensamt är vidare att utvärderingarna bygger på självvärdering och bedömning genom en extern expertgrupp och oftast utmynnar i en offentlig rapport.

Uppföljning av utvärderingarnas resultat görs inte i alla länder av utvärderingsorganisationen. I några länder är statsmakterna (Utbildningsdepartement) ansvariga för denna fas. Därutöver förväntas givetvis att lärosätena själva svarar för att följa upp resultaten.

De punkter där de svenska utvärderingsprinciperna skiljer sig mest från de flesta europeiska länders är följande:

---

11. Se också rapporten Quality Procedures in European Higher Education (2003). ENQA Occasional Papers 5.

- Den svenska modellen för ämnes- och programutvärderingarna utgår från att en utbildnings resultat kan ha sin grund i vilka förutsättningar som finns och i hur utbildningen genomförs. Det är därför viktigt att ta med och bedöma alla dessa tre delar: förutsättning, process och resultat.
- Studenter har i allt större utsträckning kommit att delta i utvärdering av högre utbildning i Europa, men fortfarande spelar de i Sverige både i förordning och i praxis en större roll än i många länder.
- I Sverige, till skillnad från i de flesta andra länder i Europa, ingår både grundutbildning och forskarutbildning i samma utvärdering. Det vanliga är annars att forskarutbildning är en del av utvärdering av forskning och att därför t.ex. doktorsavhandlingarnas kvalitet utgör en viktig variabel i bedömningen.
- I inget annat land genomför man en bedömning där en och samma bedömaregrupp granskar all grundutbildning och forskarutbildning i ett ämne vid samtliga universitet och högskolor.
- Uppföljningen av varje utvärdering som Högskoleverket genomför efter tre år är en integrerad del av utvärderingsprocessen.
- Sanktioner i form av indragen examensrätt är en garanti för kvaliteten i all högre utbildning som leder fram till en examen.

**Ämnes- och program-
utvärderingarna 2003 »**

Under år 2003 har 10 ämnes- och programutvärderingar genomförts vilka omfattat ca 200 granskningar. Nedanstående tabell visar vilka utvärderingar som genomförts och hur många granskningar respektive utvärdering omfattar.¹² Flera utvärderingar har avsett ämnen som finns på ett stort antal lärosäten, t.ex. psykologi och sociologi. Utvärderingen av orientaliska språk däremot har omfattat ett stort antal ämnen spridda på ett fåtal lärosäten. Fem olika yrkesexamina har utvärderats vid Sveriges lantbruksuniversitet. I övrigt ingår en yrkesexamen, psykologexamen, i 2003 års utvärderingar.

Tabell 1: Utvärderingar och antal granskningar.

Utvärdering	Antal granskningar
Facköversättning	1
Kulturvetenskap, kulturpedagogik	3
Socialantropologi, kulturanthropologi	10
Etnologi	13
Sociologi, kriminologi, rättssociologi, socialpsykologi, arbetsvetenskap	40
Data- och systemvetenskap/informatik	30
Psykologi, psykologexamen	37
Geovetenskap	20
Agrara utbildningar	10
Orientaliska språk	31
Summa	195

Vad visar utvärderingsrapporterna?

Agrara utbildningar – egen examensordning

De utvärderade utbildningarna som leder till agronom-, landskapsarkitekt-, landskapsingenjör-, lantmästar- och hip-

pologexamen samt utbildningar i markvetenskap, husdjursvetenskap, livsmedelsvetenskap och landskapsplanering ges av Sveriges lantbruksuniversitet (SLU). Utbildningarna bedöms överlag vara bra med en imponerande forskarutbildning särskilt i markvetenskap, husdjursvetenskap och livsmedelsvetenskap. Trots att genomströmningen är hög kan den framtida kompetensförsörjningen bli ett problem eftersom få doktorander vill stanna inom högskolan.

För att garantera högskolemässigheten behöver mål och utformning förbättras för lantmästar- respektive hippologexamen.

I ljuset av en ändrad syn på de areella näringarnas framtid behöver SLU:s utbildningar generellt ses över. I den departementspromemoria¹³ som lagts fram efter det att bedömargruppen avslutat sitt arbete, föreslås veterinärexamen bli den enda kvarvarande av SLU:s yrkesexamina. Examensbeteckningarna för utbildningarna till lantmästare respektive hippolog föreslås avslutas med en yrkeshögskoleexamen.

Högskoleverket ifrågasätter examensrätten för hippologexamen därför att utbildningen inte bedöms uppfylla kraven på relevant färdighetsträning.

Högskoleverket föreslår att SLU bör sortera under Utbildningsdepartementet istället för under Jordbruksdepartementet.

Arbetsvetenskap – många inriktningar i olika vetenskapsområden

Bakom ämnesbeteckningen arbetsvetenskap döljer sig en betydande spridning i ämnesinriktningar och ämnesuppfattningar. Bedrivet som ett tvärvetenskapligt projekt, ka-

12. Granskningarna har genomförts under 2003, alla rapporter utom en publicerades dock 2004 (för rapporterna se *Referenser*). Granskning av grund- och forskarutbildning i ett ämne vid ett lärosäte räknas som två granskningar.

13. Högre utbildning i utveckling. Bologna-processen i svensk belysning (Ds 2004:2).

raktäriseras ämnet också av många varianter, det går således inte att tala om *en* arbetsvetenskap. Det handlar om ett antal vetenskaper från skilda fakulteter som enbart har intresset för studieobjektet, dvs. det mänskliga arbetet, gemensamt.

Högskoleverket ifrågasätter kandidatexamensrätten för arbetsvetenskap vid Malmö högskola därför att utbildningen bedöms ligga på en alltför elementär nivå för att motsvara godtagbar akademisk kvalitet.

Etnologi – nationell inriktning med lokal profil

Etnologi är ett stort och välrespekterat ämne i Norden. Svensk etnologi skiljer sig från ämnet i resten av Norden genom att folkloristik integrerats i etnologi och är en del av ämnets lokala profil på flera institutioner. De svenska utbildningarna skiljer sig däremot inte från varandra i någon större utsträckning. Ett positivt undantag är musiketnologi vid Umeå universitet.

Mångkulturalitet, genus och makt framhävs med olika betoning i flertalet utbildningar. I ett ämneshistoriskt perspektiv handlar etnologi om kulturell variation: om olika grupper kultur, om lokala och regionala kulturer, om kulturella gränser osv. På detta sätt har mångkulturalitet alltid funnits närvarande i det etnologiska perspektivet. I utbildningarna saknas det dock en diskussion om vad som skiljer mångkulturalitet från kulturell variation. Till skillnad från övriga länder i Norden är den nationella inriktningen i ämnet mer markant i Sverige. Betydligt fler studenter utbildas också i Sverige, både på grund- och forskarutbildningen, i jämförelse med i övriga Norden.

Facköversättning – tydlig profil och god kvalitet

Utbildningen i facköversättning vid Göteborgs universitet är den enda i sitt slag och karaktäriseras av att vara väl genomtänkt och ha lärare med hög akademisk kvalitet. Söktrycket är högt och studenternas förkunskaper mycket goda. Förutom

facköversättning finns en rad översättar- och tolkutbildningar av olika längd och innehåll. Detta fält är svåröverskådligt och utbudet behöver konsolideras för att göra det tydligare för blivande studenter. Informationen om arbetsmarknaden behöver också förbättras. En potentiell studerandegrupp är de som vill översätta från svenska till de stora invandrarpråken.

Geovetenskap – från beskrivande till mer av experimentella ämnen

Geovetenskap innefattar breda ämnen och endast de största universiteten med en stor och differentierad lärarstab och ordentlig forskningsöverbyggnad kan sikta på att fullständigt täcka in hela ämnena. Det finns en hög andel disputerade lärare i grundutbildningen och på flera lärosäten är en stor andel av lärarkåren forskningsaktiv. Andelen kvinnliga lärare är dock mycket låg. Samtidigt som utbildningarna i de flesta fall har god tillgång på lokaler och bibliotek har antalet nybörjare på landets geovetarprogram halverats över en sjuårsperiod.

Lärosätena har profilerat sig på olika sätt, men avråds från att profilera sig på lägre nivåer eftersom de flesta studenter som börjar studera geovetenskap eller naturgeografi saknar kunskaper i ämnet från gymnasiet och därmed behöver en grund att stå på.

Ämnesbeteckningen naturgeografi har fått en ytterligt varierad och diffus innebörd och överlappar andra geovetenskapliga ämnen som t.ex. ekosystemanalys. Den profil som ett visst lärosäte har bör tydligt anges i benämning av ämnet, i studieplaner och i all marknadsföring för att undvika att studenterna får ett intryck av att hela ämnesområdet behandlas i utbildningen.

Få studenter känner till vilka möjligheter till arbete som studier i geovetenskap och geografi kan leda till. Lunds universitet försöker dock yrkesanpassa geologiutbildningen liksom Göteborgs universitet med sitt marina program.

Högskoleverket ifrågasätter kandidatexamensrätten i geovetenskap vid Karlstads universitet på grund av brister i ämnets bredd och bristande lärarkompetens samt kandidatexamensrätten i naturgeografi vid Mitthögskolan på grund av brister i lärarkompetens och kontinuitet i kursutbudet.

Informatik – brett och mångfacetterat ämne med kraftig expansion

Ämnet, som ges på 20 institutioner, är brett och mångfacetterat och antalet utbildningsplatser har expanderat snabbt och kraftigt. Sedan toppnoteringen 1998 har dock antalet behöriga sökande minskat med 75 procent. År 2003 fyller endast 14 procent av de enskilda programmen inom området sina platser. Den snabba expansionen har inverkat menligt på kvaliteten på den vetenskapliga nivån och på forskningsanknytningen. Det finns också en stor brist på lärare med minst docentkompetens. Trots det finns utbildningar som håller hög kvalitet. Grundutbildningen vid Stockholms universitet/KTH bedöms som förstklassig och vid institutionen för informatik vid Umeå universitet ges en god grund- och forskarutbildning. Högskolan i Skövde har en utmärkt forskningsmiljö men inte examensrätt för forskarutbildningen. Högskolan i Borås ger en god grundutbildning, har bra samverkan med andra delar i högskolan och en dynamisk ledning.

Även om bredden i ämnet är stor består dock kärnan av kunskap om utveckling och användning av informationssystem. Utvecklingen av system betonas vid de flesta lärosäten starkare än studiet av användning, sannolikt beroende på att systemvetare och IT-specialister huvudsakligen arbetar i organisationer som levererar system. Inget utbildningsprogram kan ge kompetens som tillfredsställer samtliga behov, varför högskolorna bör profilera sig mot sin egen specialitet tydligare än vad som görs idag.

Högskoleverket ifrågasätter magisterexamensrätten vid Växjö universitet på grund av brister i den kritiska och kreativa miljön. Det innebär också att det inte finns tillräckliga förutsättningar för att bedriva forskarutbildning.

Kulturvetenskap och kulturpedagogik

– intressant men otydlig förnyelse

Utbildningarna, som har vuxit fram ur samhällsvetenskap och humaniora med lärare från många olika discipliner, har en inbyggd flexibilitet och öppenhet för teoretisk och metodisk förnyelse. Samtidigt har detta lett till otydlighet om ämnens identitet och vilket eller vilka kulturbegrepp som står i fokus för utbildningarna. Det finns ingen forskarutbildning i ämnet och forskning förefaller huvudsakligen ske inom lärarnas respektive basdiscipliner.

Utbildningarna i kulturvetenskap vid Högskolan i Trollhättan/Uddevalla och Göteborgs universitet framhålls som goda exempel där lärarnas kursutvecklingsarbete prioriteras.

Högskoleverket ifrågasätter kandidatexamensrätten i kulturpedagogik vid Högskolan i Gävle på grund av utbildningens otydliga innehåll och brister i den kritiska och kreativa miljön.

Orientaliska språk – små och sårbara ämnen

Utvärderingen av orientaliska och afrikanska språk inklusive Mellanösternkunskap omfattar 16 ämnen. Samtliga ämnen, utom möjligen arabiska, kan betecknas som ytterst små med få studenter och få lärare, dessutom är många lärare odisputerade. Prestationsgraden är låg och det är knappt några utbildningar som kan bära sina egna kostnader.

Arabiskan är ett ämne som har vuxit under den sista tioårsperioden. Ett ökande intresse för Mellanöstern som politisk region samt för islam, ökad mediabevakning och ökade

resmöjligheter till regionen, har bidragit till detta. När det gäller afrikanska språk ställs i utvärderingen frågan om varför Sverige ska bedriva universitetsutbildning om Afrika och afrikanska språk på akademisk nivå. Bedömargruppen påvisar behovet av en nationell policy för den framtida utvecklingen.

Mellanöstern omfattar flera skilda länder, språk och kulturer och mellanösternkunskapens tvärvetenskapliga karaktär täcker ett stort fält av vetenskapliga discipliner. Svenska områdesstudieutbildningar som behandlar Mellanöstern bör formulera sin utpräglade profil och etablera ett nära samarbete.

Högskoleverket ifrågasätter kandidat- och magisterexamensrätten i hebreiska vid Göteborgs universitet samt i hindi, kurdiska och tamil vid Uppsala universitet. Utbildningarna har bristande lärarkompetens, dvs. för få disputerade lärare, vilket leder till brister i den totala miljön. Av samma anledning saknas tillräckliga förutsättningar att bedriva forskarutbildning i semitiska vid Lunds universitet samt i assyriologi, indologi, iranska språk, jämförande indoeuropeisk språkforskning, semitiska språk samt turkiska språk vid Uppsala universitet.

Psykologi – många lokala profiler och ensidig metodanvändning

Ämnet har expanderat under senare delen av 1990- och början av 2000-talet. De ekonomiska förutsättningarna skiljer sig åt mellan olika lärosäten genom att kurserna klassificeras olika och får olika anslag vilket ibland begränsar tillgången till laboratorier. Om lokala profiler också innebär små miljöer finns en uppenbar risk att de blir alltför personberoende och sårbara. Vidgade kontaktnät behövs för att uppnå större bredd och minskat beroende. Undervisningen i vetenskaplig metodik är i regel fokuserad på kvantitativa, statistiska metoder. En mer integrerad metodundervisning och större öppenhet för olika

vetenskapliga metoder rekommenderas. Utbudet av kurser i forskarutbildningen är på vissa håll magert och även om doktoranderna kan läsa kurser på andra universitet uppmuntras till vidareutveckling av nationella forskarutbildningskurser.

En stor majoritet av de studerande är kvinnor. Få lärosäten har dock aktivt försökt rekrytera fler män till ämnet. Ett undantag är Mälardalens högskola där också andelen män har ökat mellan 1999 och 2002.

Psykologexamen – balansgång mellan profession och akademi

Psykologprogrammet, som finns på sju universitet, ser olika ut vid de skilda lärosätena. En konsekvens av detta är att det är svårt för studenterna att byta studieort. Studenterna är också oroliga över sina möjligheter att gå vidare till specialistutbildning. Trots olika terapeutiska inriktningar bedöms utbildningarna som likvärdiga generalistutbildningar vid samtliga lärosäten. Studenterna bör dock få ingående information om utbildningens innehåll inför val av utbildning.

Psykologexamen är en professionsutbildning som ger behörighet till forskarutbildning. Balansgången är svår. Psykologprogrammen är genomtänkta utifrån en ambition att göra olika kopplingar till yrkeslivet med patientverksamhet, arbetsmiljö, organisationsarbete, stödkontakter med ungdomar, mentorsverksamhet via äldre kollegor etc. Bedömargruppen efterfrågar emellertid en starkare forskningsanknytning vid flera lärosäten liksom en större öppenhet kring olika terapiinriktningar i undervisningen. Genusperspektiv, som är viktigt i psykologutbildningarna, bör också integreras och problematiseras i undervisningen i betydligt större utsträckning än vad som görs idag. Lunds universitet är emellertid extra uppmärksam på denna fråga. Institutionen delar årligen ut pris till bästa C- och D-uppsats med genusperspektiv.

Social- och kulturanthropologi – fältarbete i vida världen

Anthropologi är studiet av människan som social och kulturell varelse. Kännetecknande för antropologin, jämfört med majoriteten av andra samhällsvetenskapliga och humanistiska vetenskaper, är att ämnet historiskt har haft sin tyngdpunkt utanför den industrialiserade världen. Utvärderingen visar att det råder oklarhet om vilken arbetsmarknad utbildningen leder till, vilket i sin tur får till följd att få studenter vågar satsa på högre studier i ämnet. Rekommendationer om att väsentligt förbättra informationen ges, liksom vikten av att följa upp tidigare studenter. Göteborgs, Stockholms och Uppsala universitet är goda exempel på lärosäten där sådana studier genomförs.

Institutionerna/avdelningarna bör vidare sträva efter att garantera den antropologiska metoden, dvs. fältarbete i en social miljö under viss tid, bl.a. genom att ta större ansvar för att göra fältarbetet genomförbart, både tidsmässigt och finansiellt.

Sociologi – teoretiskt djup men bristande metodisk bredd

Sociologi karaktäriseras idag som ett samhällsvetenskapligt ämne som har relevans för alla samhällsvetenskapliga discipliner. Ämnet byggdes upp som en vetenskap för och om det moderna samhället, men har inte gått opåverkat från inflödet av postmodernistiska teorier. Detta visar sig i att genus, etniska relationer och globalisering fått ökad uppmärksamhet i både forskning och utbildning. Sociologin har expanderat under senare år och utbildningarna rekryterar stora och heterogena studentgrupper. Det innebär nya utmaningar för undervisande lärare när studenterna inte har förkunskaper som motsvarar den utbildning som ges. Mälardalens högskola är ett lärosäte som har tagit denna problematik på allvar. Högskolorna i Borås, Kalmar, Trollhättan/Uddevalla, Mälardalen,

Blekinge tekniska högskola och universiteten i Linköping och Umeå är goda exempel på hur kursvärderingsresultat systematiskt återförs till studenterna och används i utvecklingen av institutionens kursutbud.

Med en ansträngd ekonomi och en lärargrupp bestående av ett stort antal timanställda och vikarier är lärarnas arbetsituation pressad. Trots detta hålls en hög nivå på teoriundervisningen i ämnet, medan metodundervisningen allmänt behöver breddas till förmån för kvantitativa metoder. Metodundervisningen håller dock god kvalitet vid universiteten i Stockholm, Umeå och Luleå samt vid Södertörns högskola och Mälardalens högskola.

Forskningsutrymmet är på många håll begränsat eller ojämnt fördelat undantaget Uppsala universitet och Högskolan Kristianstad som garanterar sina lärare sammanhängande forskningsperioder inom ramen för anställningen.

Högskoleverket ifrågasätter kandidatexamensrätten i sociologi vid Högskolan Dalarna med anledning av att bredd och djup i ämnet behöver identifieras och avspeglas i kursplaner och kurslitteratur, progression i teori och metodundervisning tydliggöras och forskningsanknytningen stärkas. En ansökan från Högskolan i Trollhättan/Uddevalla om magisterexamensrätt med djup i sociologi avslås eftersom lärosätet inte bedöms ha tillräckliga förutsättningar att utfärda denna examen.

Socialpsykologi – forskarutbildning diskuteras

Utbildning i socialpsykologi upp till D-nivå ges endast på tre orter i landet, däremot ingår kurser i socialpsykologi på en eller flera nivåer i grundutbildningen vid många högskolor. Det finns ingen forskarutbildning i ämnet, fränsett de två obligatoriska kurser som Högskolan i Skövde ger inom ramen för det samarbete som de har med universitetet i Leiden, Neder-

länderna, kring doktorsexamen i socialpsykologi. En nationell diskussion om förutsättningarna för en svensk forskarutbildning i socialpsykologi har inletts. Bedömarna konstaterar emellertid att underlaget ännu är för litet, att forskningsanknytningen av ämnet som forskarutbildningsämne inte är tillräckligt utvecklad och att forskningen är relativt splittrad och inte tillräckligt omfattande. Ökat nordiskt och internationellt samarbete rekommenderas för att stärka både utbildnings- och forskningsmiljön.

Kriminologi och rättssociologi – god kvalitet i unika miljöer
Ämnena ingår i unika miljöer och är även ovanliga i ett internationellt sammanhang. Kriminologi, som ges i Stockholm, har haft en utpräglad kvantitativ metodorientering men har på senare år breddat metodarsenalen betydligt. Den rättssociologiska avdelningen i Lund, med sin självständiga ställning, framhålls som den starkaste rättssociologiska miljön i Norden.

God kvalitet – få ifrågasättanden

Sammanfattningsvis kan sägas att kvaliteten i de granskade utbildningarna år 2003 generellt är god. Av ca 200 granskningar har inte mer än 15 examensrätter på grundutbildningsnivå ifrågasatts och en ansökan om magisterexamensrätt med djup avslagits. Åtta forskarutbildningsmiljöer har bedömts vara otillräckliga och där rör alla utom en de s.k. småspråken. Som jämförelse kan nämnas att under de gångna tre åren har totalt 69 examensrätter ifrågasatts. Erfarenheten visar att ifrågasättanden har lett till adekvata åtgärder, varför glädjande nog ingen examensrätt hittills har behövt återkallas.

**Ämnes- och program-
utvärderingarna 2001–2003
– en halvtidsrapport »**

Vad har de tre årens utvärderingar visat? I ett första avsnitt strukturerat efter de olika målgrupper som utvärderingarna har reflekteras över vilka förväntningar som fanns på ämnes- och programutvärderingarna och vilka iakttagelser de har lett till. Ett följande avsnitt tar upp de svenska utbildningarna sedda med internationella bedömares ögon. Arbetslivsperspektivet i utvärderingarna står sedan i fokus. Därefter redovisas hur Högskoleverket har kvalitetssäkrat arbetet med utvärderingarna. Till sist görs en genomgång av hur bedömargrupperna har varit sammansatta under åren 2001–2003.

Förväntningar och iakttagelser

Högskoleverkets kvalitetsgranskningar av ämnen och yrkesexamina har tre syften:

- Att bidra till institutionens/motsvarandes egen kvalitetsutveckling (utveckling).
- Att granska om utbildningen svarar mot mål och bestämmelser i högskolelagen och högskoleförordningen (kontroll).
- Att ge information till bl.a. studenter inför valet av utbildning (information).

De tre skilda syftena gör att flera målgrupper för utvärderingarna kan identifieras. Studenterna är naturligtvis en viktig målgrupp, en annan är institutionerna/lärosätena och en tredje riksdag och regering. Även den bredare allmänheten möter utvärderingarnas resultat. Det sker främst genom media. Den bild som där förmedlas kan lätt ge ett skevt intryck av kvaliteten i de utvärderade utbildningarna eftersom det framför allt är ifrågasättandena som uppmärksammas och mera sällan det faktum att de allra flesta utbildningarna håller en god kvalitet.

Vilka förväntningar har funnits på Högskoleverkets kvalitetsgranskningar? Vad har framkommit i rapporterna? Olika målgrupper kan ha gemensamma förväntningar och även omfattas av samma iakttagelser. För enkelhetens skull struktureras dock texten efter de tre målgrupperna.

Studenterna

Utvärderingarna syftar till att skapa en kvalitativt bättre utbildning. För studenterna är det inte minst viktigt att utvärderingarna faktiskt innebär en kontroll av att utbildningarna håller en tillräckligt god kvalitet. Utvärderingarna leder till att Högskoleverket, om så är nödvändigt, kräver åtgärder i de fall kvaliteten bedöms vara otillräcklig. Studenterna ska också få information om inriktning, innehåll och kvalitet på utbildningar vid olika universitet och högskolor.

Under de senaste åren har flera förändringar av högskolelagen skett som syftar till att betona studenternas rättigheter och skyldigheter att utöva inflytande och ta aktiv del i utvecklingen av sin utbildning. Inte minst har detta formulerats i propositionen Studentinflytande och kvalitetsutveckling i högskolan¹⁴, den proposition där Högskoleverket fick uppdraget att utvärdera samtliga ämnen och program under en sexårsperiod. När kvalitetsgranskningssystemet sjösattes fanns förhoppningar från bl.a. studenthåll att resultaten från granskningarna skulle presenteras i sammanfattande form i rankingslistor över utbildningarna. Hur har Högskoleverket hanterat önskemålen på informationen till studenterna? Hur har Högskoleverkets kvalitetsgranskningar bidragit till att granska och stärka studenternas rättigheter och inflytande?

---

14. Regeringens proposition (1999/2000:28), Studentinflytande och kvalitetsutveckling i högskolan.

Studenter som väljare

Den modell Höskoleverket valt för information till studenterna är inte rankningslistans utan en särskild webbplats kallad studera.nu. Här finns information inte bara om utvärderingarnas resultat utan också om andra saker som kan vara viktiga att veta när man står inför val av utbildning och utbildningsort. Sedan granskningarna startade har webbplatsen utvecklats och två gånger har den utvärderats av externa utvärderare. Resultaten från utvärderingarna visar att webbplatsen får gott betyg och är uppskattad.¹⁵ Ett önskemål från studenterna har dock varit mer jämförande information gärna så förenklad som möjligt. Höskoleverket har försökt att tillgodose dessa önskemål. Studera.nu är välbesökt. Under mars månad 2003 besöktes den av ca 65 000 unika besökare.

Studentinflytande – formellt och informellt

I utvärderingsrapporterna visas att när det informella inflytandet fungerar bra ses det av många studenter som ett tecken på att man lever i den bästa av världar och att det formella är mer eller mindre onödigt. Men det är viktigt att det formella inflytandet upprätthålls och fungerar eftersom situationer snabbt kan förändras. Ett formellt inflytande går alltid att hänvisa till och stödja sig mot både när det gäller rättigheter och skyldigheter.

I utvärderingsrapporterna talas det mycket om att kursvärderingar, som numera är ett obligatorium, hanteras slentrianmässigt både av studenter och lärare. Framför allt finns det brister i uppföljningen av kursvärderingarnas resultat. De blir då inte det goda instrument för inflytande och delaktig-

het i utbildningen som studenterna både vill ha och har rätt till. Samtidigt finns det också många institutioner med en stor medvetenhet om kursvärderingarnas vikt och där det också har lagts ner ett seriöst utvecklingsarbete. Höskoleverket vill gärna uppmärksamma de goda exemplen och har därför påbörjat en särskild studie som ska utmyнна i en antologi som ska spridas till lärosätena under hösten 2004.

En annan studie som bl.a. särskilt fokuserar studentinflytandet är en uppföljning¹⁶ av Höskoleverkets utvärdering 1999/2000 av kvalitetsaspekterna studentinflytande, jämställdhet samt social och etnisk mångfald med syfte att ta reda på vilka förändringar som skett sedan dess. Glädjande nog kunde konstateras att lärosätena generellt sett gör angelägna ansträngningar för att främja samtliga tre kvalitetsaspekter och att det har skett en betydande positiv utveckling sedan 1999/2000, särskilt när det gäller social och etnisk mångfald. Men även lärosätenas arbete med jämställdhet och studentinflytande har markant förbättrats. Flera lärosäten har nu utarbetat policies och handlingsplaner för hur man ska arbeta med studentinflytande på olika nivåer, vilket innebär att positionerna flyttas framåt. Goda exempel på tydlig policy och ansvarsfördelning finns vid Göteborgs, Linköpings, Umeå och Uppsala universitet. Lunds universitet har dock hunnit längst och många av de åtgärder som nu vidtas för att främja studentinflytandet kommer ursprungligen från Lunds universitet, såsom rättighetslistor och studentbarometrar. För alla tre kvalitetsaspekter gäller att ett flertal lärosäten når upp till nästan samma höga nivå som de mest framträdande.

---

15. Utvärdering av studentsammanfattningarna på studera.nu (2001) Borell Market Research AB och Höskoleverket – utvärdering av studera.nu (2003) GfK Sverige AB.

16. Lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald – en uppföljning av Höskoleverkets utvärdering 1999/2000 (Höskoleverkets rapportserie 2003;31 R).

Studentutbyte

Att som studerande i Sverige få tillbringa en tid vid ett utländskt lärosäte kan ge många värdefulla erfarenheter förutom den att få perspektiv på sin egen utbildning. Förutsättningar för att detta ska komma till stånd har också skapats genom t.ex. Sokrates/Erasmus utbytesprogram. Vanligtvis förekommer en hel del utbytesverksamhet, men det är påfallande ofta som varken studenter eller lärare utnyttjar de möjligheter till utbyte som finns. Visst ointresse från studenterna hävdas ligga bakom uteblivna studentutbyten. Lärarnas pressade arbets-situation sägs göra det svårt att upprätthålla de internationella kontaktnäten.

Studenter och doktorander som bedömare

För Högskoleverket är det centralt att både student- och doktorandperspektivet finns med i granskningarna. Såväl studenter som doktorander är med som bedömare i Högskoleverkets bedömargrupper, under åren 2001–2003 har så många som 109 medverkat. Vid platsbesöken träffar bedömarna studenter och doktorander. Att medverka som bedömare eller att delta vid platsbesöken är ett sätt att utöva inflytande över sin utbildning.

För att få fler studenter och doktorander att engagera sig i granskningarna har Högskoleverket förbättrat informationen till studentkårerna. Informationen lämnas nu framför allt vid Högskoleverkets årliga kårdag, men fr.o.m. 2004 har också samma information som går ut till rektorerna inför kommande års utvärderingar skickats till samtliga studentkårer.

Lärosäten och institutioner

Utvärderingarna ska dels bidra till kvalitetsutveckling för ämnen, institutioner och lärosäten, dels vara en granskning av själva kvaliteten i utbildningarna.

En förutsättning för att en god utveckling ska kunna ske är att granskare och utvärderade är överens om utvärderingsmodell och genomförande. Inför starten av det nya kvalitetsgranskningssystemet genomfördes flera konferenser och samråd med lärosätena. Samråden omfattade såväl utvärderingsmodellen som kvalitetsaspekterna. Bland förväntningarna på granskningarna konstaterades att det var en fördel med ett generellt kvalitetsgranskningssystem där universitet och högskolor utsattes för samma kvalitetsgranskning, jämfört med tidigare då det varit framför allt högskolor som ansökte om examensrätt som granskats. Det fanns också förväntningar på att lämna inriktningen på granskning av kvalitetsarbete för att se hur det egentligen stod till med kvaliteten i den svenska högskolan.

Utvärderingarna bidrar till kvalitetsutveckling

Många har uttalat sig uppskattande om den *nationella bild* av kvalitetsläget inom ett ämne som utvärderingarna ger nu när både högskolor och universitet omfattas av utvärderingarna. En konsekvens av detta är att utvärderingarna i flera fall har lett till nationella ämnesråd, nätverk och samverkan.

Den kollegiala bedömningen som ingår i den utvärderingsmodell som tillämpas inom ramen för kvalitetsgranskningssystemet har bidragit till ett *ömsesidigt erfarenhetsutbyte*.

Utvärderingsrapporterna fyller också en funktion som *beslutsunderlag* på olika nivåer: för högskolestyrelser, lärosätesledningar, fakulteter och institutioner.

Själva utvärderingsmodellen med självvärdering, extern granskning, där även internationella sakkunniga ingår i bedömargruppen, och uppföljning samt syftet att kontrollera en miniminivå för kvaliteten i utbildningen bidrar till att *stärka legitimiteten* i utbildningarna såväl nationellt som internationellt.

Under det första årets utvärderingar framfördes kritik mot att självvärderingsarbetet var alltför tids- och kostnadskrävande. Den kritiken har under de två senaste årens utvärderingar tonats ned. Visserligen tar utvärderingsprocessen tid men många lärosäten rapporterar om att *självvärderingsarbetet är mycket värdefullt* och värt den tid det tar. Att avsätta tid till ett gediget självvärderingsarbete och att bedriva kvalitetsutvecklingsarbete kostar naturligtvis pengar. Det finns goda exempel på hur detta kan hanteras, vilket Högskoleverket också tidigare fört fram, där några lärosäten avsätter särskilda medel till de ämnen som ska utvärderas.

Bland den positiva kritik som lärosätena fört fram nämns förutom det värdefulla självvärderingsarbetet även fördelarna med att nu ha *prövat på en modell för utvärdering* och kvalitetsutveckling. Högskoleverkets modell har givit ett konkret exempel på hur utvärderingar kan genomföras. Till skillnad från kvalitetsarbetsbedömningarna som framför allt rörde ledningsnivån på lärosätena så har utvärderingarna *fört ut kvalitetsarbetet* från ledningsnivån till institutionsnivån.

Kvaliteten i utbildningarna

Utvärderingarna åren 2001–2003 visar att oberoende av vilket ämne eller vilken yrkesexamen som utvärderas så har många generella iakttagelser kunnat göras.

Bristen på tillräckliga ekonomiska resurser framhålls i praktiskt taget alla utvärderingsrapporter. Den ska då ses i ljuset av att kostnaderna för högre utbildning totalt sett i landet har ökat snabbare än intäkterna. Det minskade ekonomiska utrymmet leder till en ansträngd arbetssituation för lärarna och få undervisningstimmar per vecka för studenterna, vilket är särskilt tydligt i samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen. Ett stort ansvar läggs därmed på studenternas självstudier

som kan vara av godo förutsatt att studenterna får stöd och hjälp om svårigheter uppstår.

I sällsynta fall har det framkommit att lärare säger sig ha en riktigt bra arbetssituation. På de flesta håll ser de sig i stället som *underbemannade* och har svårt att svara upp mot alla krav och förväntningar som ställs på dem. Kompetensutveckling och egen forskning får ofta stå tillbaka för en tung undervisningsbörd och administrativa uppgifter. Till det bidrar att situationen i flera ämnen måste lösas med ett stort antal vikarier, timanställda och icke disputerade lärare. En ambition att tillmötesgå studenters önskemål om tillgänglighet innebär dessutom att många lärare får allt mindre tid till nödvändig utveckling. Trots det gör de ett omvittnat gott arbete.

De utvärderade utbildningarna visar att *forskarstuderande ofta har olika villkor* och inte alltid så goda villkor i små utbildningsmiljöer. Med få eller inga seminarier och med ett mycket begränsat kursutbud, kan vissa utbildningar inte erbjuda doktoranderna en kritisk och kreativ miljö. Forskarstuderande i forskarskolorna har däremot mer lika och goda villkor. Den uppföljning av 16 forskarskolor¹⁷ som Högskoleverket gjorde förra året visade att 79 procent var försörjda genom anställning som doktorand redan från första terminen, vilket är betydligt fler än i den reguljära forskarutbildningen. Doktoranderna erbjuds biträdande handledare, handledarbyten sker ”smärtfriare” på grund av det stöd som forskarskolan erbjuder, doktoranderna ingår i ett större nätverk och möjligheterna att utveckla nya kurser är bättre.

Det arbete som lärosätena lägger ner på *jämställdhetsfrågorna* har särskilt studerats i uppföljningen av utvärderingen av kvalitetsaspekterna studentinflytande, jämställdhet samt social och etnisk mångfald. I utvärderingsrapporterna tonar ett mer generellt mönster fram med fler kvinnor än män på

---

17. 16 forskarskolor – statistisk uppföljning av doktoranderna och några resultat om verksamheten (Högskoleverket, reg.nr 62-1609-03).

lägre nivåer i utbildningarna och i lärarkåren och fler män på högre nivåer. Stora ansträngningar görs på vissa lärosäten för att förändra mönstret, men mer behöver göras inte minst när det gäller att försöka påverka rekryteringsunderlaget för att åstadkomma en jämnare könsfördelning.

Genusperspektiv ingår numera i många utbildningar och tycks bli vanligare, men det är inte självklart att alla utbildningar i samma ämne har tillfört ett sådant perspektiv i utbildningen. Det gäller t.ex. psykologi, vilket är förvånande mot bakgrund av att studenterna ska förvärva kännedom om sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar kvinnors och mäns livsbetingelser.

Att högre utbildning ska vara internationell till sin karaktär är något som tas för givet. Begreppet *internationalisering* handlar i utvärderingarna nästan uteslutande om studenters och lärares möjligheter till utbyten samt i vilken mån annan än svensk kurslitteratur förekommer i utbildningarna. Som tidigare nämnts förekommer utbyten i större eller mindre utsträckning, men hur erfarenheterna tas tillvara säger inte rapporterna så mycket om. Däremot sägs det att det ibland förekommer en väldigt njugg inställning till tillgodoräknande av utländska poäng. Det motsatta borde gälla med tanke på att studenterna får värdefulla erfarenheter som det är viktigt att ta tillvara på olika sätt.

Den studie som Högskoleverket påbörjat av aspekterna internationalisering och samverkan, kommer att tillföra internationaliseringsbegreppet ett utökat innehåll.

Vissa iakttagelser återkommer regelbundet genom de tre åren. Det gäller framför allt en ansträngd ekonomi, lärarnas arbetssituation, ett lågt antal undervisningstimmar på många håll, olika villkor för doktoranderna och många små utbildningsmiljöer, företrädesvis inom forskarutbildningen. För att komma tillrätta med problemen upprepas återigen råden om att i ökad utsträckning *profilera, samverka och koncentrera*.

Trots att flera problemområden har identifierats i utvärderingarna och trots att Högskoleverket i flera fall har ifrågasatt examensrätten för enskilda utbildningar är huvudintrycket att utbildningarna uppvisar *ett gott resultat*. Ett omfattande och ambitiöst arbete läggs ner på svensk högre utbildning.

Riksdag och regering

Samtliga syften, kvalitetsutveckling, kontroll och information, är angelägna för politiker och andra beslutsfattare. För dem är det naturligtvis också viktigt att svensk utbildning står sig väl i ett internationellt sammanhang.

De krav på utvärderingssystem för högre utbildning som hittills formulerats i Bolognaprocessen uppfyller Sverige väl. Här finns ett heltäckande utvärderingssystem med en periodicitet om sex år. De beslut som de närmaste åren fattas inom ramen för Bolognaprocessen har stor betydelse för hur det svenska utvärderingssystemet ska utformas i framtiden.

Det heltäckande systemet, som ger en nationell överblick, bidrar också till att skapa ett gott beslutsunderlag för beslutsfattare på övergripande nivå.

Genom det heltäckande kvalitetsgranskningssystemet har Högskoleverket fått underlag för att vända sig till regeringen i frågor angelägna för det högre utbildningssystemet.

Känner då svenska politiker till kvalitetsgranskningarna? Under de två senaste riksmötena nämndes verkets olika kvalitetsgranskningar i nästan fyrtio inlägg i riksdagen. Utbildningsministern stod för de allra flesta omnämningarna men samtliga partier fanns företrädare. Verksamheten nämndes med uppskattning av företrädare för samtliga partier.

Ämnes- och programutvärderingarna har visat på nödvändigheten av att profilera, samverka och koncentrera. Detta har Högskoleverket framfört till både regering och lärosäten. En effekt av det har blivit att dessa frågor har förts upp på den politiska dagordningen. Högskoleverket har också kunnat no-

tera ökad aktivitet vid lärosätena mot profilering, samverkan och koncentration.

Utvärderingarna har också påvisat att det nuvarande resurstilldelningssystemet för såväl grund- som forskarutbildning är i behov av en översyn. Regeringen ger nu bl.a. Högskoleverket ett utökad dimensioneringsuppdrag. Högskoleverket har dessutom i en skrivelse till regeringen pekat på problemet med den rådande vetenskapsområdesindelningen. Det är endast genom att få ett nytt vetenskapsområde som en högskola kan erhålla reellt ökade resurser. I den utredning om ny examensordning som nu föreligger talas om kunskapsområden.¹⁸ Det är dock oklart om och i sådant fall hur de ska ersätta vetenskapsområden och i så fall vad det skulle få för konsekvenser. En annan framkomlig väg kan vara att skapa breda profilmråden.

Högskoleverket genomförde år 2003 på uppdrag av regeringen en utredning av de s.k. småspråkens ställning.¹⁹ Mot bakgrund av ett sedan länge välkänt problem om ”småspråkens” svårigheter att bära sina kostnader och erbjuda en tillräckligt kritisk och kreativ miljö för studenterna, föreslog Högskoleverket en nationell strategi. Denna gick i korthet ut på att lärosäten ska få ansöka om nationellt ansvar med tillhörande resurser för ett visst språk eller språkområde. Utvärderingen av de orientaliska språken visar på samma problem som tidigare påvisats för de klassiska språken och förstärker ytterligare behovet av att en nationell strategi snarast kommer till stånd.

Utländska bedömare om svenska utbildningar

Det är angeläget att se svensk högre utbildning i ett internationellt perspektiv. Därför ingår alltid bedömare från andra länder, av språkskäl främst nordiska, i bedömargrupperna. Deras roll är att bidra med sina erfarenheter och att ge omdömen utifrån en uppfattning om kvaliteten i motsvarande utbildningar i de egna länderna. Nedan följer några slutsatser baserade på de utländska bedömarnas uttalanden i rapporterna.

Svensk högre utbildning står sig väl

Det ska först sägas att de internationella bedömarnas uppfattning i de flesta fall inte skiljer sig från övriga bedömares. Det kan bero på att Högskoleverket ägnar en hel del uppmärksamhet i introduktionsutbildningen av bedömarna åt att beskriva och förklara det svenska högre utbildningsväsendet och åt att sätta in de aktuella utbildningarna i deras svenska sammanhang. Det hänger också samman med att högre utbildning i sig är internationell till sin karaktär. De internationella bedömarnas synpunkter bekräftar att de svenska utbildningarna står sig väl i sitt sammanhang och med givna utgångspunkter. Deras kritiska synpunkter har att göra med strukturella förhållanden som skiljer sig åt mellan deras länder och Sverige. Det gäller inte minst utbildningarnas längd, och framför allt omfattningen av studierna i ett ämne på grundnivå.

Strukturella skillnader

I ett antal rapporter framstår de svenska grundutbildningarna som kortare och grundare än motsvarande i andra (företrädesvis nordiska) länder. Det gäller dels längden på hela den utbildning som leder fram till examen, dels omfånget av

---

18. Högre utbildning i utveckling. Bologna-processen i svensk belysning (Ds 2004:2).

19. Att vara eller inte vara? Frågan om småspråkens framtid i den svenska högskolan – ett regeringsuppdrag (Högskoleverket, reg.nr 12-2408-02).

studierna i huvudämnet. Detta sägs t.ex. om klassiska språk, egyptologi, nationalekonomi och företagsekonomi samt medie- och kommunikationsvetenskap. Detta är en skillnad som sannolikt kommer att reduceras eller försvinna om Sverige övergår till ett europeiskt system med en kandidatexamen på tre år och en masterexamen på ytterligare ett eller två år.

Bedömarna av utbildningen av högskoleingenjörer har kommenterat den oklarhet som råder beträffande skillnaden mellan programutbildningen och ämnesutbildning inom detta område. I många länder är det betydligt klarare skillnader mellan de båda, framför allt eftersom ämnesutbildningarna ges vid universiteten medan programutbildningarna i kortare högskoleutbildningar ges vid särskilda högskolor. Detta gäller t.ex. i både Danmark, Finland och Norge. Det framhålls i utvärderingsrapporten om högskoleingenjörutbildningarna att en fördel med den enhetliga organisationen i Sverige är att man kan ställa större krav på forskning och på lärarnas akademiska kompetens och kompetensutveckling.

I flera utvärderingar kommenteras den kvalitetssäkring som ligger i systemet med externa examinators i Danmark och Norge. Motsvarande finns ju också i Storbritannien och en del andra länder. Försök med detta har gjorts i mindre skala i Sverige framför allt beträffande uppsatser och examensarbeten.

Den svenska forskarutbildningens längd och kvalitet motsvarar andra länders enligt de internationella bedömarna. Det sägs t.ex. om kemi att forskarutbildningen i ämnet har gott internationellt anseende och att framstående utländska universitet gärna tar emot svenska postdoktorer, och att utländska doktorander gärna söker sig till Sverige. I utvärderingen av matematik bedöms kraven på avhandlingarna vara större än i andra länder. SLU:s forskarutbildning får också goda vitsord. Dock är inte bedömningen lika positiv i alla ämnen. Bedömarna i t.ex. nationalekonomi anser att nivån på en doktors-

avhandling i Sverige är lägre än på en i Norge eller Danmark. Detta medför att en svensk doktorsexamen i ämnet i mindre utsträckning riktar sig mot en akademisk karriär.

Lärare

De utländska bedömarna kommenterar särskilt lärarnas arbetsförhållanden. Fast anställda disputerade lärares dåliga möjligheter till forskning inom ramen för anställningen förvånar många. Påpekandena gäller lektorer och professorer, i synnerhet de beförade professorerna.

Förkunskaper, undervisning och utbildningsinnehåll

Bristande förkunskaper i matematik och språkämnen noteras, men det konstateras att förhållandena är jämförbara i andra länder. När det gäller språkstudier har Danmark och Norge obligatoriska introduktionskurser i allmän lingvistik och grammatik för att alla språkstudier ska ha samma grundläggande teoretiska kunskaper.

Beträffande några ämnen, bl.a. företagsekonomi, hävdas att studenter i t.ex. Norge får betydligt mer undervisning mätt i antal timmar per vecka. En stor del ges i föreläsningsform och i större utsträckning av professorer än vad fallet är i Sverige, vilket kan bidra till bättre forskningsanknytning. I motsvarande ämnen i Sverige sker undervisning mer i smågrupper, vilket ger totalt sett färre undervisningstimmar per student, men skapar bättre möjligheter till dialog och studentmedverkan.

Vissa skillnader i innehåll redovisas i några utbildningar. Till exempel är kraven på matematik och statistik i både nationalekonomi och företagsekonomi mindre än i flera andra länder. Detta leder, hävdas det, bl.a. till en svagare ställning för ekonometri som en del av utbildningen i nationalekonomi i Sverige, vilket kan medföra att de som utbildats i Sverige kan få svårare att få internationella anställningar.

Arbetslivsperspektivet

Ett perspektiv som ingår i ämnes- och programutvärderingarna är arbetslivets. Högskoleverket försöker belysa detta perspektiv på flera sätt. Vad har då detta tillfört utvärderingarna och vad sägs i rapporterna om utbildningarnas arbetslivsanknytning?

Samtliga utvärderingar av utbildningar som leder till yrkesexamen har haft yrkeslivsrepresentanter i bedömargrupperna. I utvärderingen av högskoleingenjörsutbildningen kom en tredjedel av bedömargruppen från näringslivet. De har också funnits representerade i flera ämnesutvärderingar. Sammanlagt har 27 representanter för yrkeslivet utanför högskolan funnits med i bedömargrupper åren 2001–2003.

Ett annat sätt att beakta yrkeslivets synpunkter har varit att bjuda in avnämare till de återföringskonferenser som avslutar varje utvärdering. Vid flera återföringskonferenser har avnämare funnits med. Verket har mycket goda erfarenheter av att diskutera yrkeslivsfrågor på återföringskonferenserna.

Avnämarrrepresentanterna har i flera fall haft stor betydelse inte minst för trovärdigheten i bedömningen. En erfarenhet är också att de kunnat bidra med en mer balanserad bild. Flera avnämarrrepresentanter har uttalat betydelsen av att högskolan ger en generell skolning snarare än en utbildning alltför inriktad på specialisering. Specialiseringen bör istället ges i arbetslivet. I några fall har avnämarrrepresentanterna särskilt bevakat frågor om studenternas möjlighet till praktik.

Erfarenheten visar att det ofta är svårt att rekrytera avnämare till bedömargrupperna särskilt från det privata näringslivet. I en nu pågående utvärdering av de lokala personal- och arbetslivsprogrammen, genomförs en särskild hearing med yrkeslivsrepresentanter, dvs. det blir möjligt att fånga fler personers erfarenheter än om endast en representant finns med i en bedömargrupp. Det ska också prövas i andra utvärderingar.

Vad sägs om utbildningarnas arbetslivsanknytning?

Arbetsmarknaden för dem som tar examen diskuteras i de allra flesta rapporter. Det är givet att yrkesutbildningar har en mer direkt koppling till arbetslivet och därför behandlas detta område mer konsekvent och tydligt i sådana utvärderingsrapporter än i övriga. Framför allt gäller detta i utvärderingarna av datalogi, högskoleingenjörsutbildningen, socialt arbete och facköversättning som tar upp frågor om samarbete med näringslivet/avnämare i val och genomförande av examensarbeten och praktik. Detsamma gäller den utbildning på språkkonsultlinjen som utvärderats i samband med utbildningen i nordiska språk. Det fastslås att praktiken är ett nödvändigt inslag och att det kräver en god insats från lärosätet för att den ska kunna fungera väl. Det är en nödvändighet att praktik och teoretiska kurser befruktar varandra. Detta sker inte alltid.

Bedömargrupper som har utvärderat yrkesutbildningar väcker också frågor om den akademiska friheten i samband med forskarutbildningar i samarbete med industrin eller genom annan extern finansiering av forskning. I hur stor utsträckning kan t.ex. forskningsresultat hemlighållas?

En väsentlig åtgärd som kan ge en uppfattning om utbildningarnas genomslag bland avnämare är i vilken mån institutioner/lärosäten hämtar in tidigare studenters uppfattningar om sin utbildning i förhållande till deras sysselsättning efter studierna. Vilken nytta har de haft av den? På samma sätt borde det vara naturligt att hämta in information från avnämare om hur studenters kunskaper och färdigheter har kunnat nyttiggöras i arbetslivet. Båda typerna av undersökningar har genomförts mer systematiskt på central nivå vid Lunds universitet. Även Uppsala universitet har en central enhet som genomför liknande uppföljningar, men med direkt anknytning till ämnes- och programutvärderingarna i Hög-

skoleverkets sexårsplan. Verket genomförde under 2003 en enkätundersökning om i vilken utsträckning universitet och högskolor följer upp sina tidigare studenter.²⁰ Den visar att ett stort arbete genomförs, men att det är få som arbetar systematiskt. Studenter som genomgått yrkesutbildningar, framför allt ingenjörer och sjuksköterskor har följts upp i större utsträckning än andra. Resultaten används bl.a. i marknadsföring av utbildningarna. Det kan tilläggas att avnämrandeundersökningar är ett obligatoriskt inslag i de danska ämnesutvärderingarna.

Det ska slutligen inte glömmas att universiteten själva är mottagare av yrkesutbildade. Det framkommer att det ibland kan finnas en risk att de kunskaper och färdigheter som behövs för att antas till forskarutbildningen inte betonas, vilket gör att studenter som genomgått yrkesutbildningar missgynnas. Det är viktigt att så inte sker, både för studenternas och forskarutbildningarnas skull.

Kvalitetssäkring av arbetet med ämnes- och programutvärderingarna

Högskoleverket har redan från ämnes- och programutvärderingarnas start vinnlagt sig om att kvalitetssäkra arbetet med granskningarna. Verket är naturligtvis medvetet om svårigheterna att bedriva en så omfattande verksamhet både för lärosätena och för Högskoleverket. Den kritik, av både positiv och negativ art, som lämnats har verket tagit på största allvar och

den har utgjort ett underlag för att förbättra arbetet så långt möjligt. Kvalitetssäkringen har skett på olika sätt. Dels genom från början planerade insatser, dels genom att uppmärksamma olika delar av processen under pågående arbete.

Internationell rådgivande grupp

En internationell rådgivande grupp, the Advisory Board, tillsattes redan 2001 och den följer fortlöpande verkets arbete med kvalitetsgranskningarna. Gruppen består av fem internationellt kända forskare på utvärderingsområdet.²¹ Gruppens underlag är bl.a. utvärderingsrapporter men också samtal med bl.a. medarbetare från Högskoleverket. Gruppen har redovisat sina iakttagelser och rekommendationer i tre rapporter.²² The Advisory Board har bl.a. tagit upp risken för likriktning, anvisningarna för självvärdering och vikten av fler granskningar av särskilda kvalitetsaspekter. Högskoleverket följer upp samtliga förslag som gruppen lämnar.

Studier för kvalitetssäkring

Förutom diskussionerna med och rapporterna från the Advisory Board har Högskoleverket initierat några större studier av hur själva utvärderingsmodellen fungerar. I den första studien granskade några forskare hur utvärderingsmodellen fungerade genom bl.a. enkäter till ett antal lärosäten och bedömaregrupper.²³ I en annan studie uppmärksammades vad som avses med resultat i utvärderingarna och vilken betydelse olika

---

20. Uppföljning av studenter. En rapport från Högskoleverkets arbetsmarknadsprogram 2003 (Högskoleverkets rapportserie 2004:5 R).

21. Dessa är Martin Trow, Center for Studies in Higher Education, Berkeley (ordförande); Mary Henkel, Brunel University; Ernie House, University of Colorado at Boulder; Guy Neave, CHEPS (Center For Higher Education Policy Studies, Nederländerna) och International Association of Universities samt Bente Kristensen, Handelshögskolan i Köpenhamn.

22. Se *Referenser* för rapporter från the Advisory Board.

23. Karlsson, O., Andersson, I. M. och Lundin, A., Metautvärdering av Högskoleverkets modell för kvalitetsbedömning av högre utbildning. Hur har lärosäten och bedömare uppfattat modellen? (Högskoleverkets rapportserie 2002:20 R).

delar av utvärderingsmodellen har.²⁴ Ytterligare en studie var en extern granskning av utvärderingsavdelningen på Högskoleverket, dvs. den avdelning som ansvarar för ämnes- och programutvärderingarna.²⁵

Seminarier och samråd

För att få ytterligare synpunkter på arbetet med kvalitetsgranskningarna har verket årligen anordnat seminarier med kvalitetsansvariga vid lärosätena. De kvalitetsansvariga har också svarat på ett antal frågor om hur det nya kvalitetsgranskningssystemet har påverkat lärosätenas sätt att arbeta med kvalitetsfrågor. Seminarier om utvärderingarna har även hållits med rektorerna bl.a. i arrangemang av Sveriges universitets- och högskoleförbund. Under år 2004 kommer en särskild studie av rektorernas uppfattning om utvärderingarna att genomföras. Ett kontinuerligt samråd sker även med lärosätena och institutionerna inför starten av respektive års utvärderingar. Den kvalitetskonferens som Högskoleverket återkommande arrangerar i samarbete med ett lärosäte ger också tillfällen till diskussion av kvalitetsgranskningarna.

Motverka likriktning

Som ett exempel på hur Högskoleverket har arbetat med att utveckla arbetssättet med utvärderingarna och kvalitetssäkrat arbetet kan tas frågan om risken för att utvärderingarna leder till negativ likriktning av utbildningars innehåll. Lärosätena hade lyft frågan i de samråd som föregick införandet av det nya kvalitetsgranskningssystemet, även the Advisory Board hade varnat för riskerna. Redan från början var Högskoleverket medvetet om denna risk. Samtidigt bör det påpekas att

kontrollmomentet i utvärderingarna, dvs. en bedömning av vad som är lägsta godtagbara standard för att garantera likvärdigheten i utbildningarna, är nödvändigt. Ur den aspekten behöver inte likriktning vara något negativt utan en garanti för att studenten får en godtagbar kvalitet på sin utbildning med möjlighet att fortsätta till vidare studier också på andra lärosäten än det egna.

Olika åtgärder har valts för att motverka negativ likriktning. Ett sätt är medverkan av internationella bedömare, ett annat att lyfta fram goda exempel. Ytterligare sätt att minska risken för likriktning är att variera genomförandet av utvärderingarna. Ett exempel är att ha hearings med studenter respektive avnämare och att ersätta platsbesöken med dialogmöten mellan bedömargruppen och flera lärosäten samtidigt. Fler försök att variera genomförandet kommer också att ske framöver.

Bedömarna

Högskoleverket satte från början upp ett antal kriterier för hur bedömargrupperna ska vara sammansatta. De ska bestå av ämnessakkunniga samt studenter och doktorander. I de fall utvärderingarna gäller utbildning som leder till en yrkesexamen ska även en avnämarenrepresentant finnas med i gruppen. Även i utvärderingar av andra utbildningar än de som leder till yrkesexamen är det bra om avnämare är representerade. Internationell kompetens ska finnas med i gruppen. På de ämnessakkunniga ställs krav att de ska ha vetenskapligt/konstnärligt och professionellt anseende, pedagogisk kompetens, legitimitet i sektorn och personlig integritet. Bedömargrup-

---

24. Nilsson, K-A., Enklare och nyttigare? Om metodiken för ämnes- och programutvärderingar (Högskoleverkets rapportserie 2003:17 R).

25. Sandahl, R., Rohlin, M. och Waerness, M., Utvärderare sökes? Några reflektioner kring Högskoleverkets utvärderingsavdelning (Högskoleverket reg.nr 20-2242-03).

perna utses av Högskoleverket efter förslag och samråd med de utbildningar som ska utvärderas.

Högskoleverket följer varje år upp hur bedömargrupperna har varit sammansatta. Med uppföljningen som grund finns möjlighet att sätta samman bedömargrupperna på ett mer varierat sätt. Hur har då bedömargrupperna varit sammansatta? Hur många bedömare har ingått i Högskoleverkets utvärderingar?

Under de gångna tre åren har 330 bedömare medverkat i Högskoleverkets bedömargrupper. 125 bedömare, 38 procent, har varit kvinnor. Stora ansträngningar görs för att få fler ämnessakkunniga kvinnor till bedömargrupperna. Högskoleverket gör här samma erfarenhet som många andra, nämligen att kvinnliga professorer och lektorer är arbetstvingda och eftertraktade för extra uppdrag.

Tabell 2: Bedömargruppernas sammansättning 2001–2003 (antal).

Ämnessakkunniga	194
Studenter och doktorander	109
Avnämare	27
Totalt antal bedömare	330

Internationella bedömare

121 av bedömarna har kommit från något annat land än Sverige. Om man räknar bort student- och doktorandrepresentanterna samt avnämarna, eftersom de i princip alltid är från Sverige, så har andelen utländska bedömare under de tre åren varit ca 60 procent. De nordiska länderna har störst representation, men bedömarna har också kommit från Storbritannien, Tyskland, Schweiz, Nederländerna, Nordirland och Litauen. De utländska bedömarna har under åren hämtats från så många som 38 olika lärosäten.

Studenter och doktorander

48 doktorander och 61 studenter har ingått i bedömargrupperna. Högskoleverket har mycket goda erfarenheter av studenternas och doktorandernas insatser i bedömargrupperna. För att få fler erfarenheter av hur de uppfattat sitt uppdrag har Högskoleverket ordnat särskilda seminarier med student- och doktorandbedömare. De har varit positiva till sitt uppdrag och haft goda erfarenheter. Som bedömare har de i vissa fall bevakat helheten, liksom övriga bedömare, och i andra fall fokuserat enbart på studerandefrågor. Studenterna har känt sig respekterade inom bedömargruppen, däremot inte alltid av de lärosäten där de gjort platsbesök.

För att ytterligare stärka studenterna och doktoranderna i deras roll som bedömare kommer Högskoleverket även att ordna seminarier med samtliga student- och doktorandbedömare under pågående utvärderingar.

Fortsättning följer »

2004 års utvärderingar pågår och planeringen för 2005 har påbörjats. Uppföljningarna av tidigare publicerade utvärderingar startar och kommer att kunna ge information om effekterna av granskningarna. Bland andra projekt som Högskoleverket genomför under år 2004 kan nämnas: en samling av goda exempel på hur lärosätena arbetar med kursvärderingar, en granskning av kvalitetsaspekterna samverkan och internationalisering samt en studie av rektorernas uppfattning om utvärderingarna. Under de sista åren av sexårsperioden kommer Högskoleverket att, förutom de utvärderingar som ingår i den ordinarie sexårsplanen, genomföra utvärdering av några tvärvetenskapliga miljöer och av nätuniversitetet. En undersökning av doktorandernas villkor i Norden är under planering. Nya vägar inom givna ramar kommer också att prövas, t.ex. att försöka stimulera de internationella bedömarena att göra fler jämförelser och avnämarna att komma till tals i andra former än hittills.

Arbetet inom det gemensamma europeiska nätverket ENQA kan förväntas bli mer intensivt under kommande år allt eftersom Bologna processen utvecklas. Utvärdering kommer att vara en av de viktiga punkterna i detta arbete, och verket kommer att engagera sig ytterligare för att bidra till det.

Den förestående nya examensordningen och Bologna processen kommer att innebära att vad som ska fokuseras behöver omprövas och förankras med berörda parter innan nästa omgång kvalitetsgranskningar startar 2007.

I det sammanhanget krävs också att man tar hänsyn till de erfarenheter av kvalitetssäkring som gjorts i andra länder under de senaste åren. I tidigare avsnitt har vi redogjort för några sådana. I det fortsatta planeringsarbetet bör samverkan såväl inom ramen för ENQA som med enskilda länder kunna bidra till att göra det svenska utvärderingssystemet ännu bättre.

Referenser »

Utvärderingar

Utvärderingsrapporterna från 2001–2003 finns på Högskoleverkets webbplats www.hsv.se. Här anges endast titlar för 2003 års utvärderingar.

Utvärdering av agrara utbildningar vid Sveriges lantbruksuniversitet, (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:6 R)

Utvärdering av grundutbildning i facköversättning vid Göteborgs universitet samt studie av översättar- och tolkutbildning i dag, (2003). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2003:32 R)

Utvärdering av grundutbildning i kulturvetenskap och kulturpedagogik vid svenska universitet och högskolor, (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:2 R)

Utvärdering av grundutbildning i psykologi på fristående kurser och psykologprogram samt forskarutbildning i psykologi vid svenska universitet och högskolor, (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:11 R)

Utvärdering av grundutbildning och forskarutbildning i arbetsvetenskap vid svenska universitet och högskolor. Delrapport 2 (2) i den nationella utvärderingen av sociologiämnet m.m., (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:3 R)

Utvärdering av grund- och forskarutbildning i etnologi vid svenska universitet och högskolor, (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:7 R)

Utvärdering av grund- och forskarutbildning i geovetenskap vid svenska universitet och högskolor, (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:13 R)

Utvärdering av grundutbildning och forskarutbildning i sociologi, kriminologi och rättssociologi samt grundutbildning i socialpsykologi vid svenska universitet och högskolor. Delrapport 1 (2) i den nationella utvärderingen av sociologiämnet m.m., (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:3 R)

Utvärdering av utbildning i orientaliska och afrikanska språk samt Mellanösternkunskap vid svenska universitet, (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:9 R)

Utvärdering av utbildningar i social- och kulturanthropologi vid svenska universitet och högskolor, (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:4 R)

Utvärdering av ämnet data- och systemvetenskap/informatik vid svenska universitet och högskolor, (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:10 R)

Övrigt

Att vara eller inte vara? Frågan om småspråkens framtid i den svenska högskolan – ett regeringsuppdrag (Högskoleverket, reg.nr 12-2408-02)

Goda exempel. Hur universitet och högskolor kan arbeta med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald, (2000) Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2000:9 R)

Hur har det gått? Högskoleverkets kvalitetsgranskningar år 2001, (2002). Stockholm: Högskoleverket. ISBN 91-88874-84-2

Hur har det gått? Högskoleverkets kvalitetsgranskningar år 2002, (2003). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2003:21 R)

Högre utbildning i utveckling. Bologna-processen i svensk belysning (2004). Stockholm: Fritzes. (Ds 2004:2) ISBN 91-38-22076-8

Högskoleverket – utvärdering av studera.nu (2003). GfK Sverige AB

Karlsson, O., Andersson, I. M. & Lundin, A., Metautvärdering av Högskoleverkets modell för kvalitetsbedömning av högre utbildning. Hur har lärosäten och bedömare uppfattat modellen?, (2002). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2002:20 R)

Lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald, (2000). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2000:8 R)

Lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald – en uppföljning av Högskoleverkets utvärdering 1999/2000, (2003). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2003:31 R)

Nilsson, K-A., Enklare och nyttigare? Om metodiken för ämnes- och programutvärderingar, (2003). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2003:17 R)

Quality Procedures in European Higher Education (2003). ENQA Occasional Papers 5

Regeringens proposition (1999/2000:28), Studentinflytande och kvalitetsutveckling i högskolan

Sandahl, R., Rohlin, M. och Waerness, M., Utvärderare sökes? Några reflektioner kring Högskoleverkets utvärderingsavdelning (Högskoleverket, reg.nr 20-2242-03)

The national reviews of Swedish higher education. A report. The international advisory committee to the National Agency for Higher Education (June 2001), (Högskoleverket, reg.nr 22-4084-00)

The national reviews of Swedish higher education: report by the international advisory committee to the National Agency for Higher Education in Sweden / M. Trow..., (2002). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2002:38 R)

The third report on the national reviews of Swedish higher education by the international advisory board (2003). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2003:34 R)

Uppföljning av studenter. En rapport från Högskoleverkets arbetsmarknadsprogram 2003, (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:5 R)

Utvärdering av studentsammanfattningarna på studera.nu (2001). Borell Market Research AB

Wahlén, S., (2004), Does national quality monitoring make a difference? In: *Quality in Higher Education*, v. 10 n. 1

16 forskarskolor – statistisk uppföljning av doktoranderna och några resultat om verksamheten (Högskoleverket, reg.nr 62-1609-03)

Högskoleverket är en central myndighet för frågor som rör universitet och högskolor. Verket arbetar med kvalitetsbedömningar, tillsyn, uppföljningar, utveckling av högre utbildning, utredningar och analyser, bedömning av utländsk utbildning och studieinformation.

Högskoleverkets rapportserie 2004:12 R
www.hsv.se